

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Δὲν παραγνωρίζω οὐδ' ὑποτιμῶ ὅσας ἢ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀπόδοσιν, πάντων μὲν τῶν ἔργων τοῦ Μπέρξον, ἰδίᾳ δὲ τοῦ παρόντος, ἐμφανίζει δυσχερείας, καὶ λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου, καὶ λόγῳ τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως, καὶ λόγῳ κυρίως τῆς μὴ εἰσέτι παγιώσεως παρ' ἡμῖν φιλοσοφίας, — περὶ ὧν ὅλων ἀναλυτικώτερόν πως θὰ γίνη ἓν τοῖς κατωτέρω λόγος. Ἐξ ἑτέρου ὅμως οὐδεὶς θ' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀνάγκην, ὅπως καταστή κατὰ τὸ δυνατόν πληρέστερον ἐν Ἑλλάδι γνωστὸν τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Μπέρξον. Ὑπερ ἀποτελοῦν, κατὰ τὸν Paul Gaultier (Les maîtres de la Pensée Française), τὴν ριζικωτέραν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καντίου ἐπανάστασιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἥσκησε πανταχοῦ, ἀλλ' ἰδιαίτατα ἐν Γαλλίᾳ, ἐπίδρασιν, — θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν, ἀδιάφορον, — κυριαρχικωτάτην, ὁμοίᾳ τῆς ὁποίας δὲν ἐσημειώθῃ ποτὲ ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου καὶ ἐντεῦθεν. Αἱ δὲ δυσχέρειαι βεβαίως οὔτε ὀλιγώτεραι οὐδὲ μικρότεραι ἤθελον ἀποβῆ, ἐὰν οὐδεμία πρὸς ὑπερνίκησιν, ἢ τουλάχιστον ἀντιμετώπισιν, αὐτῶν ἐπεχειρεῖτο προσπάθεια. Ὡς τοιαύτη τις, λοιπόν, προσπάθεια ὀφείλει νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ ἀκολουθοῦσα μετάφρασις τῆς «*Δημιουργοῦ Ἐξελίξεως*» (L'évolution créatrice), τοῦ κεφαλαιωδესτέρου ἔργου τοῦ Μπέρξον, ἐν τῷ ὁποίῳ πραγματεύεται κυρίως οὗτος τὸ Πρόβλημα τῆς Ζωῆς, καὶ εὐρύτερον ἐν αὐτῷ ἀναπτύσσει τὰ καινά του δαιμόνια τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἐνοράσεως (Διαισθήσεως).

Βιβλιοθήκης Γ. Φέξη, τὸ «Γέλοιον» (Le Rire), κατὰ μετάφρασιν τοῦ κ. Ν. Καζαντζάκη. Πλὴν τοῦτο οὔτε ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων ἔργων τοῦ Μπερξον εἶναι, οὔτε πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς Ἐνοράσεως, — τὸ χαρακτηριστικώτερον στοιχεῖον τῆς φιλοσοφίας του, — ἔχει ἄμεσον σχέσιν, ἀποτελοῦν τὴν ἀνάπτυξιν ἰδιοτύπου δοξασίας του περὶ τῆς σημασίας τοῦ κωμικοῦ. Πρωτότυποι ἐργασίαι περὶ τοῦ Μπερξον καὶ τοῦ συστήματός του ἐλάχιστα εἶδον τὸ φῶς ἐν Ἑλλάδι, συντομώταται δὲ καὶ ἤδη μὴ περισωζόμεναι παρ' ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις. Καὶ ἀναφέρω: διάλεξις τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου κ. Ἡλ. Ἀναστασιάδου, γενομένη τῷ 1916 ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν καὶ ἐκτυπωθεῖσα (ἐκ δύο μόνον τυπογραφικῶν φύλλων ἀποτελουμένη) εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν ἀντιτύπων, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Savigny, Bergson, Ihering»· ἐν αὐτῇ ἐξετάζεται ἡ ἐπίδρασις τῆς Μπερξονεῖου φιλοσοφίας ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ τοῦ Δικαίου, παρεχομένης συνοπτικωτάτης ἐκθέσεως τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς· ἑτέρα διάλεξις, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Δογματικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κ. Χ. Ἀνδρούτσου αὐτή, γενομένη τὴν 20 Μαρτίου 1920 ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», περιληφθεῖσα εἰς τὴν ἐπετηρίδα τοῦ Πανεπιστημίου 1916-1917 καὶ εἰς αὐτοτελὲς κατόπιν τεῦχος ἐκδοθεῖσα, μὴ ὑπερβαίνουσα δὲ τὴν προηγουμένην εἰς ὄγκον, ἀποτελεῖ κυρίως αὐστηροτάτην ἐπικριτικὴν καὶ δριμύτατον ἔλεγχον τῶν Μπερξονεῖων θεωριῶν, βαθὺν μὲν, ἀλλ' ὅχι καὶ δίκαιον πολυλογία· τρίτη διάλεξις τοῦ κ. Ν. Καζαντζάκη ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ἐκδοθεῖσα καὶ αὕτη εἰς μικρὸν τεῦχος· ἐν ἄρθρον τοῦ κ. Ἀνδρούτσου δημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν «Νέον Πνεῦμα», τῷ 1916, συντεταγμένον μὲ τὴν αὐτήν, ὥς καὶ ἡ διάλεξις του, ἀντιμπερξονικὴν τάσιν· ἕτερον ἄρθρον τοῦ Δ^{ος} Ἀνδ. Δαλεζίου εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικὸν καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν, περὶ τῆς συγγενείας τῶν Μπερξονεῖων θεω-

ριῶν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν φιλοσοφίαν τῶν Βεδῶν· ἐπίσης ὀλιγοσέλιδον κεφάλαιον (σελ. 36·41) τοῦ ἐν Καίρῳ ἐκδοθέντος, τῷ 1921, ἔργου τοῦ Β. Γιαννόλα: «Εὐθύνη καὶ Ἐλευθερία»· σύντομοι ὡσαύτως πραγματεῖαι διαφόρων δημοσιευθεῖσαι εἰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικά, κατὰ τὸ διάστημα τῆς τελευταίας δεκαετίας, — ἀτελεῖς ὅμως αἱ πλεῖσται, ἄλλαι μονομερεῖς καὶ ἄλλαι πρόχειροι· πληρεστέραν ἔκθεσιν καὶ ἀνάλυσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπέρξον παρέχει ὁ κ. Εὐάγ. Παπανοῦτσος ἐν τῷ προσφάτῳ, (τῷ 1924), ἐκδοθέντι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀξιολόγῳ ἔργῳ του: «Πραγματισμὸς ἢ Οὐμανισμὸς», καὶ ἐν τινι διαλέξει του, δημοσιευθείσῃ εἰς τὸ Ἀλεξανδρινὸν περιοδικὸν «Νέα Ζωή» ἀρ. 5—1924 σελ. 71—89.

Ὁ Ἑρρίκος Μπέρξον, Ἰρλανδικῆς καὶ Πολωνικῆς καταγωγῆς, Ἰσραηλίτης δὲ τὸ γένος, — δι' ὃ ἴσως καὶ οἱ ὁμόθρησκοι ἐκ τῶν φανατικωτέρων ὁπαδῶν του νεώτερον Σπινόζαν τὸν ἀνηγόρευσαν, — ἐγεννήθη ἐν Παριείοις τῷ 1859. Ἀγγλικὴν ἔχων τὴν ὑψηλοότητα ἀρχήθεν, ἐφοίτησε κατὰ πρῶτον εἰς τὸ Λύκειον Condorcet, σπουδάσας τὰ μαθηματικά καὶ τὴν μηχανικὴν, κατόπιν δὲ ἐνεγράφη ὡς ξένος ὑπήκος εἰς τὴν École Normale καὶ ἠκολούθησε τὴν φιλοσοφίαν. Μεταγραφείς, ἐν τῷ μεταξύ, Γάλλος ὑπήκος, ἀνηγορεύθη τῷ 1889 ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας.

Ἐδίδαξε, κατὰ πρῶτον, ὡς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὰ Λύκεια τοῦ Angers καὶ τοῦ Clermont, εἶτα δὲ ἐν Παριείοις εἰς τὸ Κολλέγιον Rollin καὶ τὸ Λύκειον Ἑρρίκου IV. Μετὰ αὐτὰ ὠνομάσθη maître de conference εἰς τὴν École Nor-

male, τῷ 1900 δὲ ἐκλήθη εἰς τὸ Γαλλικὸν Κολλέγιον, ἔνθα ἐδίδαξε τὴν Φιλοσοφίαν μέχρι τοῦ 1921, ὅτε παρητήθη. Τῷ 1901 ἀνηγορεύθη μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τῷ 1914 δὲ ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθανάτων.

Ἔργα μέχρι τοῦδε ὁ Μπέρξον συνέγραψε τὰ ἑξῆς :

α) «*Quid Aristoteles de loco senserit*» (Τί περὶ χώρου ἐφρόνει ὁ Ἀριστοτέλης), ἐκδοθὲν τῷ 1889.

β) «*Le Temps et le Libre Arbitre—Essai sur les données immédiates de la conscience*» (Ὁ Χρόνος καὶ τὸ Αὐτεξούσιον—Περὶ τῶν ἀμέσων δεδομένων τῆς συνειδήσεως δοκίμιον), ἐκδοθὲν τῷ 1889 καὶ τοῦτο.

γ) «*Matière et Mémoire—Essai sur la relation du corps à l'esprit*» (Ὑλὴ καὶ Μνήμη—Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ σώματος πρὸς τὸ πνεῦμα δοκίμιον), ἐκδοθὲν τῷ 1896.

δ) «*Le Rire—Essai sur la signification du comique*» (Ὁ Γέλως—Περὶ τῆς σημασίας τοῦ κωμικοῦ δοκίμιον), ἐκδοθὲν τῷ 1900,

ε) «*L'Évolution Créatrice*» (Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις), ἐκδοθὲν τῷ 1907.

ς) «*L'Énergie Spirituelle*» (Ἡ Πνευματικὴ Ἐνέργεια), εἰς δύο τόμους καὶ περιλαμβάνον διαφόρους τοῦ διαλέξεις καὶ πραγματείας, ἐκδοθὲν δὲ τῷ 1919.

ζ) «*Durée et Simultanéité*» (Διάρκεια καὶ Ταυτόχρονον), ἀναφερόμενον εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀϊνστάϊν περὶ σχετικότητος καὶ ἐκδοθὲν τῷ 1922.

Ἐκτὸς δὲ τούτων, ὑπάρχουσι δημοσιευμένα εἰς διάφορα φιλοσοφικά καὶ ἐπιστημονικά περιοδικὰ πλεῖστα ἄρθρα του καὶ μελέται, ἅλλαι μὲν συμπληροῦσαι ἢ ἐπεξηγοῦσαι πολλὰ σημεῖα τοῦ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντος φιλοσοφικοῦ του συστήματος. ἅλλαι δὲ ὑποτυποῦσαι τὴν περαιτέρω ἐφαρμογὴν τῶν δοξασιῶν του εἰς

τὴν Αἰσθητικὴν καὶ τὴν Ἠθικὴν. Εἰς τὴν διὰ τῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς δὲ τελείωσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ του συστήματος καταγίνεται, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ὁπαδῶν του, ἀπὸ ἐτῶν ὁ Μπέρξον.

Ἐκ τῶν προμνημονευθέντων ἔργων του τὰ κεφαλαιωδέστερα εἶναι τὰ «Χρόνος καὶ Αὐτεξούσιον», «Ὑλὴ καὶ Μνήμη» καὶ «Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις», εἰς τὰ ὅποια ἀνεκτικῶς ἀναπτύσσεται τὸ σύστημά του. Τούτων συνοπτικὴν ἀνάλυσιν θὰ προσπαθήσω νὰ δώσω ἐν τοῖς κατωτέρω, ἔχων ὡς βοηθήματα τὰς προαναφερθείσας Ἑλληνικὰς πραγματείας καὶ ἐκ τῶν ξένων ὅσα ἠδυνήθην νὰ συγκεντρώσω ἐκ τῶν σπουδαιότερων, κυρίως δὲ διαλέξεις καὶ ἄρθρα αὐτοῦ τούτου τοῦ Μπέρξον, διαφωτίζοντα πολλὰ ἀμυδρὰ σημεῖα τῶν συγγραμμάτων του καὶ ἐξαλείφοντα πλείστα, ἄλλας ἀκουσίως τινὰς δὲ καὶ σκοπίμους, παρεξηγήσεις, — ἐλπίζων ὅτι ἐκ τῆς προεισαγωγῆς ταύτης ὁ ἀναγνώστης, ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ σχηματίσῃ καθολικὴν τινα ἰδέαν τοῦ Μπέρξον-νείου φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ διευκολυνθῇ συνεπῶς εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου.

Μὲ τὸ πρῶτον ἔργον του «Χρόνος καὶ Αὐτεξούσιον — Περὶ τῶν ἀμέσων δεδομένων τῆς συνειδήσεως δοκίμιον», ὁ Μπέρξον ἤρchiσεν ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς συνειδήσεως. Τὰ ἀμέσα δεδομένα εἶναι αἱ πρῶται ἀποκαλύψεις τῆς συνειδήσεως, αἱ πρῶται ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας μᾶς δίδει αὕτη, πρὶν ἢ ἡ διάνοια μετὰ τῶν τύπων καὶ τῶν κατηγοριῶν τῆς νοθεύσῃ καὶ ἀλλοιώσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως. Εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ὁ Μπέρξον ἐξετάζει τὸ ἐγώ, τὴν συνείδησιν καθ' ἑαυτήν. Ἐκυριάρχουν τότε οἱ δοξα-

σίαι τῆς σχολῆς τοῦ συνειρμισμού (Associationisme) ἢ τοῦ ψυχο-
φυσικοῦ παραλληλισμοῦ, ἧς προΐστατο ὁ πολὺς Th. Ribot,
ὅστις κατέστησε γνωστὴν ἐν Γαλλίᾳ τὴν πειραματικὴν ψυχο-
λογίαν τοῦ Wundt. Ἡ σχολὴ αὕτη τοῦ συνειρμισμού ἐπρέ-
σβευεν ὅτι ἡ συνειδήσις ἡμῶν ἀποτελεῖται ἐξ ἀλληλουχίας,
συνειρμοῦ τινος, παραστάσεων, διακρίτων, ὡς τὰ φυσικὰ φαινό-
μενα, ἀπ' ἀλλήλων, συμπαρατεθειμένων κατὰ γεωμετρικὸν τρό-
πον, διαφερουσῶν ἀπ' ἀλλήλων ἐξωτερικῶς καὶ ποσοτικῶς, συνε-
πῶς δὲ μετρησίμων ἐπιστημονικῶς εἰς χῶρον, ἀφοῦ εἶναι ὁλλη-
λέγγυοι τῶν ἐγκεφαλικῶν καὶ ὀργανικῶν ἐν γένει καταστάσεων
ἡμῶν, αἵτινες ἐλεκτείνονται εἰς ἀναλόγους μετρησίμους κινή-
σεις ἐν τῷ διαστήματι. Εἰς τὰς δοξασίας ταύτας ὁ Μπέρξον ἀντέ-
ταξε τὴν περὶ συνειδήσεως θεωρίαν του, συγχρόνως μετὰ τοῦ
μεγάλου Ἀμερικανοῦ ψυχολόγου καὶ φιλοσόφου Γουίλλιαμ
Ἰζαίμς. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἡ συνειδήσις εἶναι ὁ ἐν τῇ
καθαρᾷ διαρκείᾳ συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ροῆς, ἑτερογενῆς καὶ
ἀνεπίστροφος. — ἀδιαίρετος ποιοτικὴ πολλαπλότης καὶ ὄχι
ποσοτικὴ ἐνότης τεμαχίσιμος καὶ μετρητή, — ἀποτελούμενος
ἀπὸ καταστάσεις, ὄχι συμπαρατεθειμένας. Ἀλλ' εἰσχωρούσας ἀδια-
χωρίστως εἰς ἀλλήλας, καταστάσεις αἵτινες δὲν εἶναι μεγέθη,
ἀλλ' ἐντάσεις, ποιότητες ὄχι ποσότητες. Διακρίνει δὲ τὴν πραγ-
ματικὴν διάρκειαν, ἥτις εἶναι ἄενος νεόγονος δημιουργία, ἀπὸ
τὸν μαθηματικὸν χρόνον, ὃν συλλαμβάνει ἡ ἐμπεφορημένη ὑπὸ
γεωμετρικότητος διάνοια καὶ ἐκφράζει ἡ γλῶσσα. Ἡ διάρκεια
(la durée) εἶναι ἡ ψυχικὴ πραγματικότης, ἀδιάλειπτος μετάβα-
σις ἀπὸ μιᾶς ιδιότητος εἰς ἄλλην. Τὸ μόνον γνώρισμά της εἶναι
ἡ ποιότης, ἥτις, ὡς ἑτερογενῆς, δὲν εἶναι μετρήσιμος· εἶναι δὲ
καὶ ἀνεπίστροφος, διότι οὐδεμία κατάστασις τῆς συνειδήσεως
ἡμῶν ὁμοιάζει πρὸς ἄλλην προηγουμένην, — συνεπῶς καὶ νεο-
γόνος. Αὐτὴν τὴν διάρκειαν ζῶμεν καὶ τὴν αἰσθανόμεθα ὡς
ἐλευθερίαν δημιουργόν· αὕτη εἶναι ἡ πνευματικὴ πραγματικότης.

ἡ ἀρχή του εἶναι μας. Ἐκτὸς αὐτῆς ὅμως ὑπάρχει καὶ ἡ ἑκτα-
 τικευμένη πραγματικότης, ἡ ἐξωτερική, ἡ ἀκίνητος, ἡ ἀμετάβλητος
 καὶ ὁμοιόμορφος ποσότης. Εἶναι ὁμοιογενὴς αὕτη καὶ συνεπῶς
 μετρήσιμος. Ἡ ὕλική πραγματικότης. Αὕτη παρουσιάζει ποσο-
 τικὰς παραλλαγὰς. Ἡ ἄλλη πραγματικότης, ἡ πρώτη, ἡ πνευμα-
 τική, δὲν μεταβάλλεται ποσοτικῶς ἀλλὰ ποιοτικῶς μόνον. Ἐπε-
 κράτησεν ὅμως νὰ θεωρεῖται καὶ αὕτη ἐπιδεκτικὴ ποσοτικῆς μετα-
 βολῆς. Διὰ τί; Διότι τῶν ἑκτατικῶν ἔξεων τῆς διανοίας. Ἡ
 διάνοια, λέγει εἰς τὴν «Δημιουργὸν Ἐξέλιξιν» ὁ Μπέρξον, σχημα-
 τισθεῖσα ἐκ τῆς συνειδήσεως, διὰ νὰ καθοδηγῇ καὶ νὰ διευθύνῃ
 τὴν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου δρασιν ἡμῶν, εὐρίσκεται ὑποχρεω-
 μένη, ὅπως εὐκολιότερον καθυποτάξῃ τὴν ὕλην, νὰ προσοριμόζε-
 ται, κατ' ἀρχάς, πρὸς τὰς ἑκτατικὰς αὐτῆς ἔξεις καὶ νὰ ἐπιχειρῇ
 ἐπὶ τῆς συνεχείας τῆς κινήσεως τῆς ὕλης, ἐπὶ τοῦ ἀενάου γίγνε-
 σθαι, τομὰς, ἵνα καθιστᾷ τὴν ἐπιλαβὴν δυνατὴν εἰς τὴν δρασιν
 ἡμῶν. Δὲν βλέπει ἐν τῷ χρόνῳ εἰμὴ στιγμὰς, ἐν τῇ κινήσει στά-
 σεις μόνον, ἐν δὲ τῇ ἐξελίξει οὐδὲν ἄλλο ἢ καταστάσεις. Παρέ-
 χει οὕτως ἑκτασιν καὶ σχήματα, — ποσότητα — εἰς τὰ διάφορα πράγ-
 ματα, τὰ ὅποια ἀποχωρίζει ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ὕλης, καὶ τὰ
 ὅποια οὐδὲν ἄλλο παριστῶσιν εἰμὴ τὸ σχέδιον τῆς ἐπ' αὐτῶν
 δυνατῆς ἡμῶν δράσεως. Ἐπιχειρήσασα τὰς τομὰς ταύτας ἡ διά-
 νοια καὶ διακόψασα τὸν ροὺν τοῦ γίγνεσθαι, ἐπιτυχάνει μὲν
 τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις εἶναι ἡ εὐρυνσις τοῦ κύκλου τῆς δρά-
 σεως ἡμῶν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, — καὶ ὁ κύκλος τῆς δρά-
 σεως ἡμῶν εὐρύνεται ἐν ᾧ ἀκριβῶς μέτρῳ ἀναπτύσσεται, ἡ διά-
 νοια ἡμῶν, — ἀλλ' ἀποσυνθέτει τὴν ζωὴν. Εὐρίσκεται τότε ὑπο-
 χρεωμένη ἡ διάνοια νὰ ἀνασυνθέσῃ τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ πῶς;
 Διὰ μηχανισμοῦ τινος μεγάλῃν ἀναλογίαν παρουσιάζοντος πρὸς
 τὸν μηχανισμόν τοῦ κινηματογράφου. Πολλαπλασιάζει εἰς τὸ
 ἄπειρον τὰς τομὰς. Λαμβάνει ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας
 ἀπείρους — στιγμιαίας ἀπόψεις ἐπὶ τῆς ζωῆς, εἰς τὸ ἐλά-

χιστον δυνατὸν ἀνθρώπινον ὄριον ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων, τὰς ὁποίας ἐνώνει, ὅπως ὁ κινηματογράφος συνδέει τὰ στιγμιότυπα πρὸς ἀναπαράστασιν τῆς κινήσεως. Ἐν τῷ ἐγχειρήματι δὲ τούτῳ, ὥσει καταλαμβάνομένη ὑπὸ ἱλίγγου ἢ διάνοια ὑποπίπτει εἰς τὴν παραίσθησιν ὅτι ἀνασυστᾷ τὴν ἀδιάκοπον κίνησιν καὶ μεταβολήν, — οἷα εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ συνείδησις — διὰ τῆς συμπαράθεσεως τεμαχίων ἀκινήτων καὶ ἀναλλοιώτων. Ἀλλ' ἡ ἀπομίμησις αὕτη τοῦ γίνεσθαι εἶναι νεκρὰ καὶ μόνον, ὥς ὁ κινηματογράφος, φασματικήν τινα καὶ ἄψυχον ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς δύναται νὰ μᾶς δόσῃ, ποτὲ ὅμως τὴν ιδέαν αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς. Αἱ στιγμιαῖαι ἀπόψεις, τὰς ὁποίας παραθέτει, μᾶς δίδουν εἰκόνα τινὰ τοῦ ἤδη τετελεσμένου, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἐν διαρκείᾳ γίνεσθαι. Ἐπὶ τῆς νεκρᾶς, ἀκινήτου καὶ ἀναλλοιώτου ταύτης ἀπομιμήσεως οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἔχει ὁ χρόνος· διέρχεται ὑπεράνω αὐτῆς χωρὶς νὰ τὴν θίξῃ. Ἀλλὰ ποῖος χρόνος; Ὁ πραγματικὸς χρόνος; Ὁχι. Ὁ χρόνος, περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα, εἶναι ὁ ἀφηρημένος μαθηματικὸς χρόνος, ὁ χρόνος-μῆκος, ὅστις διὰ μιᾶς ὑπολαμβάνομενος ἐκτυλιχθεὶς ἐν τῷ διαστήματι, — ἔκτασις μὲ μίαν μόνην διάστασιν, κατὰ τὸν Κάντιον, μία εὐθεῖα γραμμὴ δηλαδή, — παρέχει λαβὴν εἰς μέτρησιν καὶ μαθηματικοὺς ὑπολογισμοὺς ὑπὸ τῆς ἐμφύτου τῇ διανοίᾳ «γεωμετρίας». Ὁ χρόνος ὅμως οὗτος δὲν εἶναι πραγματικὸς, εἶναι ἀπλῆ ἀφαίρεσις τῆς διανοίας, εἶναι φάσμα τοῦ διαστήματος. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ὁ Μπέρξον, εἰς «Τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνειδήσεως», διακρίνει ὡς εἶδομεν, τὸν πραγματικὸν χρόνον, τὴν καθαρὰν διάρκειαν, τὸν χρόνον-ἐφεύρεσιν, τὸν ἀδιαίρετον χρόνον, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἐκταθῇ διὰ μιᾶς ἐν τῷ διαστήματι, ἀλλ' ἀνελίσσεται ἐν ᾧ μέτρῳ δημιουργεῖ ἐλευθέρως καὶ συνεπῶς ἀπροβλέπτως. Αὐτὸν δὲ τὸν χρόνον-ἐφεύρεσιν, ὅστις οὔτε μετρεῖται οὔτε τεμαχίζεται, δὲν κατορθώνει νὰ συλλάβῃ ἡ διάνοια, λόγῳ τῶν γεωμετρικῶν αὐτῆς ἔξεων. Τὸν συλλαμβάνει μόνον ἡ ἐνόρασις. Ὅτι δὲ ἡ

συνείδησις ἡμῶν συλλαμβάνει διὰ τῆς ἐνοράσεως τὴν διάρκειαν. ἀπόδειξις εἶναι τὸ ὅτι διαρκεῖ αὐτὴ αὕτη ἡ συνείδησις ἡμῶν. Ἐὰν δὲν τὴν συνελάμβανε, τότε καθ' ἑκάστην στιγμήν θ' ἀπέθνησκε καὶ τὴν ἐπομένην θ' ἀνεγεννᾶτο, διὰ ν' ἀποθάνῃ ἀμέσως, ν' ἀναγεννηθῇ τὴν ἐπομένην στιγμήν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· ἀλλ' ἡ συνείδησίς μας διαρκεῖ, συγκρατοῦσα ἐν τῷ παρόντι ὁλόκληρον τὸ παρελθόν, ὅχι ἐκτετυλογμημένον ὀπισθεν αὐτῆς, ἀλλ' ἐνελιγμένον ἐν αὐτῇ.

Θέσας τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξύ τοῦ χρόνου-μήκους καὶ τοῦ χρόνου-ἐφευρέσεως, ὥς θεμέλιον τοῦ συστήματός του, ὁ Μπέρξον, καὶ ὑπὸ τῆς ἐνοράσεως ὀδηγούμενος, προῆλθεν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ αὐτεξουσίου. Οἱ τῆς σχολῆς τοῦ συνειρμισμού ὀπαδοί, λαμβάνοντες ὥς στενῶς ἀλληλεγγύους τὰς συνειδησιακὰς τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεις πρὸς τὰς ἐγκεφαλικάς καὶ τὰς σωματικάς ἐν γένει καταστάσεις, ἀπέκλειον τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, ἐχόμενοι αὐστηρῶς τοῦ δόγματος τοῦ προσδιοριστικισμοῦ(*).

(*) *Déterminisme* Ὁ πολυπαθὴς οὗτος ὅρος ἔχει ποικίλως ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ὁριστικισμός, αἰτιοκρατία, αἰτιολογία, αἰτιαρχία, αἰτιολατρεία (1), ἑτεραρχία, ὑπεξουσιότης, — καὶ δὲν ἐνθυμούμεθα πῶς ἄλλως ἀκόμη·— τινὲς δὲ μεταφρασταὶ καὶ δετερμινισμὸν τὸν διετήρησαν. Εἶναι, ὥς γνωστόν, ἡ θεωρία, καθ' ἣν τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι αὐστηρὰ συνάρτησις αἰτίων καὶ αἰτιατῶν καὶ πλέον οὐ. Προτιμῶμεν τὴν ἀπόδοσιν προσδιοριστικισμός, διότι μόνος ὑποφαίνει ὅτι τὰ αἷτια, οὐ μόνον παράγουν, ἀλλὰ καὶ προσδιορίζουν ἀκριβῶς καὶ ἀποκλειστικῶς τὰ ἀποτελέσματα, ὥστε νὰ μὴ προκύπτῃ κανεὶς λόγος νὰ ὑποτεθῇ παρεμβᾶσα ἐξωκόσμιός τις δύναμις πρὸς παραγωγὴν των, οὔτε νὰ μένῃ χῶρος διὰ τὸ αὐτεξούσιον. Δοθέντων αὐτῶν τῶν αἰτίων, θὰ παραχθῇ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα· τοῦτο καὶ οὐχὶ ἄλλο, τοιοῦτο καὶ οὐχὶ ἄλλοιον· ἀτεγκτος ἀναγκαιότης συνδέει τὰ αἰτιατὰ πρὸς τὰ αἷτια, ὅχι μόνον εἰς τὰ καθόλου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καθέκαστα, ὅχι μόνον καθόσον ἀφορᾷ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ποιόν. Τὴν ἔννοιαν ταύτην ὁ ὅρος προσδιοριστικισμός τὴν δίδει τελειότερον, ἀποτελῶν ἐν ταυτῷ καὶ τὴν κυριολεκτικωτέραν ἀπόδοσιν τοῦ Γαλλικοῦ ὅρου. Προσὸν καὶ τοῦτο,

‘Ο Μπέρξον δέχεται τὸν προσδιοριστικισμόν, ἀλλ’ ἰσχύοντα μόνον καθ’ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν τῷ διαστήματι ἐκτεταμένην ἄψυχον ὕλην, προσδιοριζομένην καὶ διεπομένην, κατὰ στενὴν ἀναγκαιότητα, ἔστω, ὑπὸ τῶν νόμων τῆς φύσεως. Ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ὅλον τι τετελεσμένον, ὑπάρχει ποσότης τῆς ὁποίας τὰ μέρη δύναται νὰ ἐπαναληφθῶσιν ἐν τῇ διαδοχῇ τοῦ μαθηματικοῦ χρόνου, τοῦ χρόνου-μήκους, ἐφ’ ὅσον ἤθελον ἐπιδρῶσι τὰ αὐτὰ αἷτια. Ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ζωὴν, ἥτις δὲν εἶναι ποσότης ὁμοιογενῆς, ἀλλ’ ἑτερογενῆς ποιότης, δὲν εἶναι διαδοχὴ, ἀλλ’ ἀδιάλειπτος συνέχεια, ἀλληλοδιείσδυσις, ροῦς νεογόνος καὶ ἀνεπίστροφος ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ—αὐτὴ αὕτη ἡ ἐλευθέρᾳ δημιουργία. Οὐδὲν ἐπαναλαμβάνεται ἐν αὐτῇ. Ἐκάστη στιγμή προσθέτει εἰς τὸν κόσμον νέον τι. Ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Συνείδησις,—διακλάδωσις τῆς πρώτης ἢ δευτέρα,—δὲν ἀναπαράγουσι παθητικῶς ὑπὸ τὴν μηχανικὴν ἐπενέργειαν τῶν ἐξωτερικῶν ὑλικῶν αἰτίων, ἀλλ’ ἀντιδρῶσι πρὸς αὐτὰ δημιουργικῶς, νεογόνως καὶ ἀπροβλέπτως· — συνεπῶς ἐλευθέρως. Ἀπολύτως ἐλευθέρως; Ὁχι. ‘Ο Μπέρξον διχάζει τὸ ἐγὼ εἰς τὸ ἐπιφαντικὸν ἐγὼ (moi superficiel) καὶ τὸ θεμελιώδες ἐγὼ (moi fondamental). Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτοματικῶν,—ὑλικῶν,—ἔξεων ἀποτελούμενον, φυσικὸν εἶναι νὰ ὑπέικη εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων. Ἀλλ’ ἐκ τοῦ δευτέρου, ἐκ τοῦ θεμελιώδους ἐγὼ ἀναβλύζουσιν αἱ ἐλεύθεραι ἀποφάσεις ἡμῶν. Οὕτω, τὸ

δυστυχῶς, ἀπαραίτητον δι’ ἡμᾶς ἐν Ἑλλάδι, στερουμένους ἰδίας φιλοσοφίας. Ἐὰν τοῦτο συνέβαινε, θὰ ἠδύνατό τις νὰ θέσῃ ἰδίους ὅρους καὶ νὰ μεταφράσῃ, ὅσονδὴποτε ἤθελεν ἐλευθέρως, τοὺς ξένους ὅρους, προσανατολίζων καὶ κατατοπίζων αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διανόησιν. Ἀλλὰ τῆς προϋποθέσεως ταύτης μὴ συντρεχούσης, τῶν τοιούτων δὲ ὄρων οὐδένα ἄλλον λόγον ὑπάρξεως ἔχόντων, εἰμὴ διὰ νὰ δηλῶσι τὰ ἀλλαγοῦ ρεύματα τῆς πνευματικῆς κινήσεως, ἀναγκαία παρίσταται ἢ κατὰ τὸ δυνατόν πλησιεστέρα πρὸς τὸν ξένον ὅρον ἀπόδοσίς του.

αὐτεξούσιον τοῦ Μπέρξον δὲν ὀφείλει νὰ ληφθῇ ὡς ἀπόλυτος ἐλευθερία τῆς βουλήσεως. ἀλλ' ὡς ἀπροσδιοριστία (indéterminisme) καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ θεμελιῶδες ἐγώ, ὅπερ εἶναι πηγὴ ἀστείρευτος ἐλευθέρων καὶ μὴ προβλεψίμων ἀποφάσεων, ἐνῶ τοῦ ἐπιφατικοῦ ἐγὼ αἱ ἀποφάσεις διέπονται ὑπὸ τοῦ προσδιοριστικισμοῦ. Καὶ εἶναι ἐλεύθερον τὸ θεμελιῶδες ἐγώ, διότι τὰ κίνητρα (παραστάσεις, ιδέαι) δὲν εἶναι τι ἔξω αὐτοῦ, ἀλλ' εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς ψυχῆς, ἐντὸς τοῦ ἐγώ, τὸ ὅποῖον ὑφίσταται ἐκείστοτε ἀναιλόγους ποιοτικὰς μεταβολάς, χρωματίζεται διαφοροτρόπως. Ἡ μεταβολὴ αὕτη γίνεται ἐν τῷ χρόνῳ (τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ) καὶ ὄχι ἐν τῷ χώρῳ, συνεπῶς δὲν χωρεῖ προσδιοριστικισμός. Τὸ ἐπιφατικὸν ὅμως ἐγὼ ἔχει ἀποκτήσῃ, σὺν τῷ χρόνῳ, χωρικὰς ἔξεις, δ' ὃ καὶ διέπεται ὑπὸ τοῦ προσδιοριστικισμοῦ.

Εἰς τὸ δεύτερον ἔργον του, «*Ύλη καὶ Μνήμη*», ὁ Μπέρξον διακριβώνει τὴν μεταξὺ νοήσεως καὶ ἐγκεφάλου, γενικώτερον δὲ τὴν μεταξὺ σώματος καὶ πνεύματος σχέσιν. Ὅρίζει πρῶτον τὴν ὕλην ὡς «σύνολον εἰκόνων», νοῶν, τὴν εἰκόνα ὡς ὑπόστασιν τινα ὑπάρχουσαν καθ' ἑαυτήν, ἀνεξαρτήτως ὅμων οἵτινες τὴν ἀντιλαμβάνομεθα, — ὑπόστασιν, ἥτις εἶναι κάτι οἰσπερ μὲν τῆς ἀπλῆς ιδέας τοῦ Berkeley, κάτι ὀλίγον ἄλλῳ δὲ τοῦ πράγματος τοῦ Καρτεσίου.

Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο φθάνει ὁ Μπέρξον μελετῶν καὶ ἀναλύων τὸ ψυχολογικὸν φαινόμενον τῆς ἀντιλήψεως. Τί εἶναι ἀντίληψις; Προέκτασις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἱκανότητος ἐρεθισμοῦ, τῆς ἐρεθιστικότητος ἃς εἴπωμεν, οὐ μόνον τῶν ἐμφύχων ὄντων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀψύχου ὕλης, ἀντιδρώσης εἰς τὰς ἔξωθεν ἐπιδράσεις. Ἡ ἀντίδρασις τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἡ ἐρεθιστικότης τῶν ἐνοργάνων ὄντων, ἀπαντῶσα καὶ εἰς τὰ ὑποτυπωδέστατα πρωτοπλασμακὰ κύτταρα, καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν ἀνωτέρων ὄντων εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως. Ἦντα τὰ σώματα ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα, ὁρᾷ καὶ ἀντιδρῶσιν ἐπ' ἀλλήλων, δηλαδὴ

αἰσθάνονται, ἀντιλαμβάνονται ἄλληλα. Κατὰ τί διαφέρει ἡ ἀντίληψις τῶν ἐμψύχων ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀψύχων; Κατὰ τὸ ὅτι ἡ δευτέρα εἶναι τυφλή, μηχανικὴ, ὁμοιόμορφος, αὐτομα-
τικὴ τελείως, παθητικὴ· ἡ ἐνέργεια διέρχεται διὰ μέσου τῶν ἀψύχων σωμάτων ὥς τὸ φῶς διὰ διαφανοῦς ὑάλου, χωρὶς ταῦτα νὰ συγκρατῶσι καμμίαν ἀκτῖνά της. Ἡ ἐρεθιστικότης τῶν ἐμψύχων ὅμως καὶ ἡ πλέον ἐξειλιγμένη αὐτῆς μορφή, — ἡ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἀντίληψις, — εἶναι ποικίλη, ἀπρόβλεπτος. ἔχει ἐλευ-
θερίαν ἐκλογῆς, τόσον μεγαλυτέραν ὅσον περισσότερον εἶναι ἀνεπτυγμένος ὁ ἐγκέφαλος καὶ γενικῶς τὸ αἰσθητηριοκινητικὸν νευρικὸν σύστημα. Οὕτως, ὁ ἐγκέφαλος δὲν δύναται νὰ παρο-
μοιασθῇ μὲ διαφανῇ ὑάλον, ἀλλὰ μὲ καθρέπτην, ὅστις συγκρατεῖ καὶ ἀντανακλᾷ τὰς ἑξωθεν ἐντυπώσεις. Σταματᾷ ὅλας τὰς ἐντυ-
πώσεις, ὅλας τὰς ἀκτῖνας τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἀντι-
κειμένων; Ὁχι· μόνον τὰς ἐντυπώσεις ἐκείνας αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐνδιαφέρουν, εἰς αἷς θὰ ἀντιδράσωμεν. Αἱ συγκρατούμεναι αὗται ἐντυπώσεις, αἱ εἰκόνες αἱ σχηματιζόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου μας εἶναι αἱ παραστάσεις ἡμῶν. Τὸ σύνολον τῶν εἰκόνων τού-
των εἶναι ἡ ὕλη. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀπεικόνις αὐτῆς ἔχει ὁλο-
κληρωτικὴν ἀντικειμενικότητα; Ὁχι· διότι, ὥς εἶδομεν, ὁ ἐγκέ-
φαλος συγκρατεῖ ὅσας εἰκόνας ἐνδιαφέρουν τὴν δράσιν ἡμῶν, ἀσκεῖ ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων, ἐκλογὴν δὲ ἐλευθέραν καὶ ἀπρόβλεπτον, ἀλλὰ καὶ ἀντιδρᾷ δημιουργικῶς, συνεπῶς παραμορφώνει τὰς λαμβανομένας ἑξωθεν εἰκόνας. Τὸ σύνολον λοιπὸν τῶν εἰκόνων, τῶν παραστάσεων, δὲν εἶναι ἡ πιστή, ἡ ἀνιδιοτελής, ἡ τελείως μηχανικὴ ἀπεικόνις τῆς ὕλης, ἀλλὰ τεχνητὸν τι εἶδωλον αὐτῆς, αὐθαίρετον κατασκευάσμα τοῦ ἐγκεφάλου, σχηματισθὲν ἀναλόγως τῶν βλέψεων τῆς δράσεως ἡμῶν ἐπὶ τῆς ὕλης. Κατὰ περαιτέρω δὲ συνέπειαν, αἱ ἐκ τῶν παραστάσεων πηγάζουσαι ἔννοιαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μᾶς ἀγάγωσιν εἰς ἀσφαλῆ καὶ καθαρὰν περὶ τοῦ ἑξω κόσμου γνῶσιν.

δι' αὐτῶν δὲν ἰχνογραφοῦμεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ σχῆμα τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ χαράσσομεν τὸ σχέδιον τῆς δράσεώς μας ἐπ' αὐτῶν. Καὶ εἰς τὸ ζήτημα λοιπὸν τῆς σχέσεως ἡμῶν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἡ διὰ παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν προβαινουσα διάνοια δὲν μᾶς δίδει τὴν ἀπολύτως ἀντικειμενικὴν γνῶσιν, τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὴν χρήσιμον ἀλήθειαν, τὴν ἀναγκαζοῦσαν εἰς τὴν δρᾶσιν ἡμῶν. Τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν θὰ τὴν συλλάβωμεν διὰ τῆς ἐνοράσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως δυνατόν νὰ προέλθῃ μία παρεξήγησις. Ἐπειδὴ, ἐν τῇ ἀντιλήψει, ἡ βαθμιαία ἐκλειψις τῆς αὐτοματικότητος καὶ ἀντιθέτως ἡ βαθμιαία αὐξήσις τῆς ἐλευθερίας— ὅσον τις ἀνέρχεται τὴν κλίμακα τῶν ὄντων—εἶναι ἀνάλογοι τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου, πιθανὸν ἐκ τούτου νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἡ ἔδρα τοῦ πνεύματος, ἢ καὶ καί τι πλεόν: ὅτι αὐτὸς παράγει τὴν σκέψιν. Τοῦτο δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Μπέρξον, ἀληθές. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς σχολῆς τοῦ ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ, θεωροῦντας τὴν σκέψιν ὡς ἀπλοῦν καὶ ἀποκλειστικὸν προῖόν τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τοὺς θιασώτας τοῦ ἐπιφαινομένου, παριστῶντας τὴν ἔλλογον συνείδησιν ὡς ἀπλοῦν ἐπιφαινόμενον (*) τοῦ ἐγκεφάλου, ὁ Μπέρξον ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐγκεφαλικὴ κατάστασις ἡμῶν μέρος μόνον τῆς συνολικῆς μας νοήσεως ἀποτελεῖ, ὁ δὲ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι τὸ παράγον τὴν νόησιν, ἀλλὰ τὸ ὄργανον τῆς προσαρμογῆς τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ζωὴν (*instrument d'attention à la vie*). Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ὡς ἑξῆς: ἡ ὕψις τοῦ ἐγκεφάλου οὐδόλως διαφέρει τῆς τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, εἰς ὃν ἐδράζεται

(*) Ἐπιφαινόμενον εἶναι τὸ ἐπακολουθοῦν καὶ ἐπιφαῖνον γεγονός τι ἐν τῇ φύσει, τὸ ὅποῖον ἄνευ τοῦ ἐπιφαινομένου δὲν θὰ περιέπιπτεν, εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν. Ἐπιφαινόμενον π. χ. τῶν παλμικῶν δονήσεων τοῦ αἵθερος ἐθεωρεῖτο τὸ φῶς, τῶν κραδασμῶν τοῦ ἀέρος ὁ ἦχος.

κατὰ τὰ δεδομένα τῶν ἐπιστημονικῶν πειραμάτων, ὁ αὐτοματισμός τοῦ σώματος, ἡ ἀνακλαστικὴ δηλαδὴ ἐρεθισιμότης τοῦ μυϊκοῦ συστήματος. Ἐὰν δὲ καὶ συγκρίνωμεν τὰς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς τὰς ἀνακλαστικὰς κινήσεις τῶν μυῶν — τὰς ἐκ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἐκπορευομένας — πειθόμεθα ὅτι αἱ πρῶται διαφέρουν μὲν τῶν δευτέρων εἰς πολυπλοκὴν, ἀλλ' οὐδόλως κατὰ φύσιν· εἶναι πολυπλοκώταται αἱ πρῶται καὶ ἀπλούσταται αἱ δεύτεραι, ἀλλὰ ταυτοφυεῖς. Αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ λειτουργίαι τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἐξίσου, ὅσον καὶ αἱ ἀνακλαστικαὶ κινήσεις τῶν μυῶν, αὐτοματικάι. Ἡ ἐλευθερία ἐκλογῆς, ἡ δημιουργικότης, ἡ μεσολαβοῦσα μεταξὺ τοῦ ἔξωθεν ἐρεθισμοῦ καὶ τῆς κινήσεως, μεταδίδεται διὰ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ εἶναι ἀνάλογος τοῦ μέτρου τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν παράγεται ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου, οὐδ' εἶναι ἐπ' αὐτοῦ ἐντετοπισμένη. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι μόνον τὸ σημεῖον ἐπαφῆς μεταξὺ πνεύματος καὶ σώματος. Εἶναι δέ, οὕτως εἰπεῖν, καὶ τὸ τηλεφωνικὸν κέντρον, μεθ' οὗ συνδέονται τὰ περιφερειακὰ αἰσθητήρια νεῦρα ἀφ' ἑνὸς καὶ τὰ κινητήρια νεῦρα ἀφ' ἑτέρου, καὶ προορισμὸν ἔχει «νὰ δίδῃ γραμμὴν», θέτων εἰς ἐπικοινωνίαν τοὺς περιφερειακοὺς ἐρεθισμοὺς μὲ τὰς ἀναλόγους κινητικὰς ἀντιδράσεις. Δὲν λαμβάνει ἀναφορὰν παρὰ τῶν μὲν, οὔτε ὑπαγορεύει διαταγὰς εἰς τὰ δέ — τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ πνεύματος, ὅπερ εἶναι ἐλευθέρῃ δημιουργὸς ἐνεργητικότης, — ἀλλὰ προσαρμόζει τὴν σκέψιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Οὕτως, ἡ ἐγκεφαλικὴ σκέψις εἶναι τὸ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ σωματικοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως ἡμῶν προσαρμοζόμενον μέρος τοῦ πνεύματος, εἶναι πολλοστημόριον τῆς καθόλου νοήσεως ἡμῶν. Τὸ νὰ νομίζεται ὅτι αἱ ἐγκεφαλικαὶ ἡμῶν λειτουργίαι εἶναι τὸ σύνολον τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἐνεργητικότητος, εἶναι ὥσάν αἱ κινήσεις ἑνὸς ἀρχιμουσικοῦ νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς τὸ σύνολον μιᾶς μουσικῆς συμφωνίας. Ἡ συμφωνία εἶναι κάτι πολὺ περισσότερον τῶν κινήσεων τῆς

μπαγκέτας, δι' ἧς ὁ ἀρχιμουσικός δίδει τὸν ρυθμὸν προσαρμόζων τὴν συμφωνίαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Ὅτι δὲ ἔργον ρυθμίσεως καὶ προσαρμογῆς μόνον ἐπιτελεῖ ὁ ἐγκέφαλος, ἀπόδειξις ἢ παραφροσύνη. Τί εἶναι πράγματι παραφροσύνη; Εἶναι μήπως ἀνικανότης νοήσεως ἢ, καθ'αυτὸ εἰπεῖν, ἀπουσία τοῦ λογικοῦ; Ὁχι. Ὁ παράφρων νοεῖ—εἶναι καταπληκτικὴ μάλιστα ἡ νοητικὴ του ὀξύτης, εἰς τινὰς περιπτώσεις, ὥσανεὶ ν' ἀπαλλάσσεται συγκρατητικοῦ χαλινοῦ ἢ νόησις,— ἀλλὰ νοεῖ χωρὶς νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὴν πραγματικότητα· διαλογίζεται ἐπίσης, λογικεύεται, ἀλλὰ πῶς; ἔξω τῆς πραγματικότητος ὡς ἐν ὄνειρῳ. Βλάβη, ἀλλοίωσις τοῦ ἐγκεφάλου δὲν ἀφαιρεῖ τὴν ἱκανότητα τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ διαλογίζεσθαι, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιφέρει ἀπώλειαν τοῦ ρυθμοῦ, διατάραξιν τῆς προσαρμογῆς τοῦ λογικοῦ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικότητος, ὅπως, ἐὰν ὁ ἀρχιμουσικός χάσῃ τὸν χρόνον, ἡ μουσικὴ συμφωνία θὰ καταντήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν της κυκεῶν ἤχων.

Ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι, καθ'αυτὸ εἰπεῖν, ὄργανον σκέψεως, ἀλλὰ προσαρμόζει τὴν σκέψιν πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωὴν, πρὸς τὴν πραγματικὴν δραῖσιν. Ὅπως οἱ σταθμοὶ διὰ τὰς μανούβρας τῶν τραίνων, ὅπου διὰ καταλλήλων χειρισμῶν τοῦ μηχανοδηγοῦ καὶ τοῦ κλειδούχου ἕκαστον τραῖνον τίθεται εἰς τὴν πρέπουσαν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν. Εἶναι, λέγει ἀκόμη, ὁ ἐγκέφαλος τὸ σύνολον τῶν μηχανισμῶν οἵτινες ἐπιτρέπουν εἰς τὸ πνεῦμα ν' ἀπαντᾷ εἰς τὴν δραῖσιν τῶν πραγμάτων διὰ κινητικῶν ἀντιδράσεων, πραγματοποιουμένων ἢ ἀπλῶς γεννωμένων, τῶν ὁποίων δὲ ἡ ἀκρίβεια καὶ τὸ πρόσφορον ἀσφαλίζουν τὴν τελείαν καταχώρησιν τοῦ πνεύματος ἐν τῇ πραγματικότητι. Εἰς συμπλήρωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τούτων, ὁ Μπέρξον εἰς διάλεξίν του^(*), ὀργα-

(*) Ἡ διάλεξις αὕτη ὑπὸ τὸν τίτλον «Σῶμα καὶ Ψυχὴ» περιελήφθη εἰς τόμον τινὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ Οἴκου Flammarion, περιέ-